

Deken Verschuren en Prins Willem III

door

Dr. J. L. M. DE LEPPER

Enige jaren geleden heb ik in dit jaarboek een beschouwing gewijd aan de instructie tegen de katholieken die prins Willem III in 1679 als heer van Breda deed uitgaan naar de drossaard en de schouten van de baronie.¹ In die instructie werden verschillende scherpe voorschriften uitgevaardigd tegen de uitoefening van de roomse godsdienst; met name werd bepaald dat in de baronie geen andere priesters zouden worden toegelaten dan seculieren. Uit de feiten bleek echter dat van de uitvoering der voorschriften niet zo heel veel terecht kwam; alleen de jezùieten beleefden ernstige moeilijkheden. Opvallend was vooral dat de domi-kaan Thomas Verschuren, die pastoor was van Prinsenhage en deken van het distrikt Breda, geheel ongemoeid bleef. Ik meende dat te mogen toeschrijven aan zijn vriendschappelijke relaties met de prins, maar ik kon mij daarvoor alleen beroepen op een uitlating van Juten: „Dank de bescherming van Willem III, wiens bijzondere vriendschap velen een doorn in het oog was, leefde hij veilig in zijne parochie”. Het bewijs daarvoor vond Juten blijkbaar in een passage uit de voor Verschuren gehouden lijkrede, waarin van hem gezegd wordt: „*principi Auriaco Guillelmo postmodum regi Angliae glorioso ad invidiam familiaris*”,² wat betekent: „met prins Willem van Oranje, de latere roemrijke koning van Engeland, was hij zó bevriend dat het afgunst wekte”. Nu zijn lijkredenaars doorgaans niet afkerig van enige overdrijving, en bevriend zijn laat allerlei gradaties toe, zodat men zich met recht kan afvragen, hoe hartelijk de verstandhouding tussen Oranje en Verschuren in werkelijkheid geweest is.

Door een gelukkig toeval is mij onlangs een veel overtuigender aanwijzing voor de vriendschappelijke betrekkingen tussen de prins en de pater in handen gevallen. Deze is te vinden in een post-scriptum van een brief die Verschuren op 21 mei 1680 aan de bisschop van Antwerpen schreef.³ Dit luidt als volgt: „*Novas et singulares ex parte Principis*

nostri Auriaci recepi inclinationes et affectus, quas omnis applico bonae et spirituali quieti huius nostri Bredani districtus. Cras seu brevi hic in persona adderit (sic) et me cum Principissa visitabit, quia anno precedenti bis ut nullius nisi nostro tecto quievit". Wat aldus kan worden vertaald: „Van de kant van onze heer, de prins van Oranje heb ik opnieuw de bijzondere genegenheid en vriendschap ondervonden; ik buit die volledig uit voor de weldadige geestelijke rust van mijn Bredase dekenaat. Morgen, of in ieder geval binnenkort, zal hij weer persoonlijk hier komen en mij met de prinses bezoeken; vorig jaar is hij namelijk tweemaal bij mij komen uitrusten, iets wat hij bij niemand anders doet”.

Twee dingen worden hierdoor duidelijk: de deken genoot het vertrouwen van de prins, deze was zelfs kennelijk op hem gesteld. De deken van zijn kant maakte van deze relatie bewust gebruik om voor de katholieken van zijn dekenaat zo gunstig mogelijke omstandigheden te scheppen. Dat hem dit ook gelukte, wordt door de feiten bewezen. Als het alleen niet opgaat voor de jezuiten, lijkt ook dat wel te verklaren. De verhouding van Verschuren tot de Sociëteit was in het algemeen niet bijzonder prettig, wat bij een dominikaan van die dagen geen verrassend verschijnsel mag heten. Herhaaldelijk ontstond er wrijving tussen hem en de paters die in zijn dekenaat werkzaam waren, en meer dan eens moest hij zich verdedigen tegen de beschuldiging dat hij hen tegenwerkte.⁴ Het ligt daarom niet voor de hand dat hij hun belangen met grote warmte heeft bepleit, integendeel, men mag gerust aannemen, dat hij hen maar al te graag uit de baronie zag vertrekken.

Hoe belangrijk de invloed van de deken op de prins en diens ambtenaren zijn kon, werd ook door de tijdgenoten ingezien. Toen de Ettense kerkmeesters in 1680 moeilijkheden kregen met stadhouder Damisse, die ingevolge de prinselijke instructie hun kerkdienst had gestoord, waren ze oorspronkelijk van plan om het met de man persoonlijk te gaan uitpraten, maar uiteindelijk vonden ze het verstandiger de zaak toe te vertrouwen aan Verschuren, want, zo overwogen zij, „de Heer Lantdeken sal ontrent Zijn Hoocheijt ende den Heer Drossaert Bentingh meer te weegh brengen met één woort als wij wel met hondert”. Hun vertrouwen werd niet beschaamd. Toen ze aan Verschuren na diens gesprek met Damisse vroegen: „Wat van de saeck was?”, ant-

woordde hij: „als dat het geen de minste swaricheijt was, dat hij niet anders en verhoopte als tot een goet accoort soo voor Etten als voor de geheel de Baronij”.⁵ In zijn ondergeschikte positie kon Damisse het niet wagen een man teleur te stellen die zich, met meer recht dan hijzelf waarschijnlijk, een vriend van de prins mocht noemen.

Rest de vraag, wat de stugge, zelfs wat grimmige Oranje, die, met uitzondering van een enkele vertrouwing als Bentinck, niet gemakkelijk vrienden maakte,⁶ in de deken kan hebben aangetrokken. We kunnen daar slechts naar gissen, zij het niet zonder enige grond.

Allereerst mag men veronderstellen dat de prins tijdens zijn veldtochten in de Zuidelijke Nederlanden, waar hij dikwijls zijn kwartier nam in pastorieën en kloosters,⁷ een wat gunstiger indruk heeft gekregen van de katholieke geestelijkheid dan die hem door zijn reformatorische opvoeding (dominee Trigland!) was bijgebracht. De drempelrees voor de pastorie had hij in elk geval overwonnen.

Maar de prins zal ook wel geweten hebben dat hem speciaal op de pastorie van Prinsenhage een verzorgd onthaal wachtte. De Antwerpenaar Verschuren had voor het goede der aarde een bourgondische waardering. Dat kan men met voldoende zekerheid opmaken uit een verwijt dat hem van de zijde der jezuiten werd gemaakt. In een brief van pater Laureijs, die pastoor was in Breda, maar zich ook nu en dan bemoeide met de belangen van zijn medebroeders in Etten, maakt deze bezwaar tegen het feit dat de parochie Etten als vergoeding voor de visitatie van de deken meer moest betalen dan andere prochies in de baronie, meer zelfs dan diens eigen parochie Prinsenhage, ofschoon, zegt hij, er geen vergelijking is tussen de jaarlijkse opbrengst van Etten en die van Prinsenhage, zoals overduidelijk blijkt uit de persoonlijke behoeften van de heer Verschuren, die, zoals iedereen weet, onvoorstelbaar groot zijn („ut patet aperte ex consumptione inconceptibili quam solet facere D. Verschuren, res est notoria”⁸). Waaruit men wel mag concluderen dat de deken een welvoorzene wijnkelder bezat en prijs stelde op een goede tafel. Het moet voor de prins, mede in verband met de aanwezigheid van de prinses, prettig zijn geweest dat hij op een smaakvolle ontvangst kon rekenen. Een bijkomende omstandigheid kan nog zijn geweest dat Verschuren in Antwerpen behoorlijk Frans zal

10. Grafsteen van deken Thomas Verschuren, O.P. (1617-1684) en van zijn vader Bartholomeus Verschuren. Blijkens het randschrift heeft de steen tevoren het graf gedekt van Petrus Fabri (Peter Smeets) uit Baarle, die in 1534 als vicecureit van Prinsenhage overleed.

Sint-Martinuskerk, Breda-Prinsenhage.

novas et singulas
et parte principis nostri
Auriani vestre inclinatio
nis et affectus quod omnino
afflicto bono et spirituali
quod huius nostri huius
distinctionis erat per huius
sic in persona addit et
meo est principis vestre
quia anno prode huius
ut nullius nisi vestre
toto quod huius

11. Post-scriptum uit een brief aan de bisschop van Antwerpen (21 mei 1680) waarin deken Verschuren melding maakt van zijn relaties met prins Willem III.

Archief Bisdom Breda.

hebben geleerd, zodat de prinses zich niet onwennig behoefde te voelen.

Toch was Willem III niet zo'n bon-vivant dat hij alleen omwille van een goed glas wijn en een goed verzorgde tafel geneigd was iemand tot zijn vriend te maken. Hij was eerder een man die opviel door zijn eenvoud en soberheid.⁹ Vooral in het karakter van de deken moet hij dus iets hebben gevonden dat hem boeide. Gelukkig is er niet zoveel psychologisch doorzicht nodig om de aard van dat karakter te bepalen, want het kenmerkende van de man was juist dat hij zijn hart op de tong had. Wie zijn brieven leest, bemerkt aanstonds dat hij te doen heeft met iemand die met bijna rauwe eerlijkheid, en bepaald niet zonder humor, zijn oordeel over mensen en dingen ten beste geeft.¹⁰ Zelfs zijn grieven tegen het beleid van het bisdom (want de brieven die wij van hem kennen, zijn hoofdzakelijk aan de bisschop gericht) worden, vooral als die zijn eigen persoon aangaan, onverbloemd blootgelegd. Dat hij wat lichtgeraakt was, moet worden erkend, maar dat hij van zijn hart geen moordkuil maakte, evenzeer. Als zodanig was hij de tegenpool van de gesloten en zwijgzame prins, maar juist dat zou de aantrekkingskracht die de pastoor op hem uitoefende, kunnen verklaren. Men kan zich indenken dat het voor de stadhouder, die geregeld omgeven was met omzichtig converserende hovelingen en diplomaten, een verademing moet zijn geweest te luisteren naar een man die zonder enige terughouding, vrijmoedig en geestig, zijn inzichten naar voren bracht. Over de baronie, en mogelijk ook over andere zaken, zal de prins op de pastorie van Prinsenhage het een en ander hebben vernomen dat hem nergens anders ter ore kwam. Dat zijn beleid in kerkelijke zaken daarbij ook aan enige kritiek werd onderworpen, zal hij graag op de koop toe hebben genomen.

AANTEKENINGEN

- ¹ Jb. Oranjeboom 21 (1968), p. 60 vlg.
- ² G. C. A. Juten, De parochiën in het bisdom Breda 2, Bergen-op-Zoom 1935, p. 45.
- ³ ABB (= Archief Bisdom Breda) III 5, IIa 36 ff.
- ⁴ Zie bijvoorbeeld de brief van pater Queval van 22 februari 1674 (ARA Brussel Jez. Arch. VI. Prov. 470), de brief van pater Laureijs van 13 augustus 1680 (ABB II 5, IIa 36 tt) en de brief van pater Everaerts van 18 september 1680 (ibid. 36 ddd).
- ⁵ ABB III 5, IIa 36 ccc.
- ⁶ Over zijn stroefheid in de omgang: N. Japikse, Prins Willem III, de stadhouder-koning II, Amsterdam 1933, p. 110.
- ⁷ Japikse, a.w. II, p. 119.
- ⁸ ABB III 5, IIa 36 tt.
- ⁹ Japikse, a.w. II, p. 115-116.
- ¹⁰ Ook zijn lijkredenaar zegt van hem dat hij geestig („facetus”) was, Juten t.a.p.